

Toimijuuden murentuminen uusliberalistisessa yhteiskunnassa

FM Elisa Viitasaari

Sosiaalifoorumi 26.9.2026
viitasaarielisa@gmail.com

Tässä esityksessä...

— — —

...tutustutaan **uusliberalistisen talousajattelun periaatteisiin**,

...hahmotellaan ***homo economicus* -ihmiskuvan** merkitys uusliberalismille,

...tutkitaan, miten **toimijuutta** käsitellään uusliberalismin kritiikin näkökulmasta, ja

...arvioidaan, kuinka **kestäviä** esityksessä esitetyt väitteet ovat.

Esitys pohjautuu:

— — —

Viitasaari, E. (2024). *Uusliberalistisen järjestelmän vaikutus yksilötoimijoihin*. Kandidaatintutkielma. Tampereen yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta.

Viitasaari, E. (2026). *Hegelin tasavertaisen tunnustussuhteen toteuttamisen vaikeus sotatilassa*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta.

Julkaisuarkisto **Trepo**.

Uusliberalismin “neljä pointtia”

Mikä tai mitä on uusliberalismi ?

— — —

Lyhyesti: talouspoliittinen oppi ja aatesuuntaus.

Juuret 1940-luvun Itävallassa; suosion kasvu 1970-luvun lopun Euroopassa, Yhdysvalloissa ja Iso-Britanniassa (Liaroutsou 2019).

- Aatteen suosion taustalla 2. maailmansota, *Bretton Woods*-järjestelmän romahdus (Norrington 2019) ja *Washingtonin konsensus* 1980-luvun lopulla (Blyth 2017; Agarwal 2022)
- sopeutusohjelmat, veronkiristys, markkinoiden vapauttaminen, yksityistäminen...

Mikä tai mitä on uusliberalismi ?

— — —

Aate tulkitsee yhteiskunnan ilmiöt **markkinoiden, kilpailukyvyn, tehokkuuden** ja **vapauden** välityksellä (Löppönen 2017).

- korostaa **individualismia** ja **itsenäistä menestystä**, jonka toimija saavuttaa kokoamalla **inhimillistä** ja **sosiaalista pääomaa**.

Adam Smithin
"näkymätön käsi"
(vapaiden markkinoiden
oikeutus)

Pääoman autonomian
laajentaminen
yhteiskuntaan
("pääomahegemonia")

UUSLIBERALISMI

Friedrich von
Hayekin
Tie orjuuteen (1944)
(hyökkäys
sosialismia vastaan)

"Luonnolliset", "ihmismielen
ulkopuoliset" **markkinalait**
(markkinoiden luonnollisuuden
todistaminen)

Homo economicus, yrityksen ruumiillistuma

Mikä on *homo economicus*?

— — —

Homo economicus on:

- **rationaalinen egoisti**: maksimoi onnellisuuttaan ja hyötyään kulutuksen ja työn avulla (Zak 2010).
- **päätöksentekokone**: oleellinen tieto mieltymyksistään (Räsänen 2015), **virheetön rationaalisuus**, kapea valikoima **itsekkäitä tavoitteita**.

John Stuart Mill (1800-luku):

- ihminen rationaalisena, utiliteettiaan maksimoivana toimijana (Mele & González-Cantón 2014)
- käytettiin aluksi **taloudellisen käyttäytymisen mallina**
- Mill oli tietoinen mallin epätäydellisyydestä
- 1800-luvun poliittisen taloustieteen vaikutus

Mikä on homo economicus?

— — —

Pääoma”hegemonian” seurauksena pääoma pyrkii muokkaamaan yhteiskuntaa kilpailukyky- ja tehokkuuslogiikan mukaiseksi (Löppönen 2017).

- Pääoma pakottaa vähitellen yksilötkin alaisekseen (Sayer 2004)

Uusliberalismissa toimijan oletetaan olevan **rationaalinen markkinatoimija**, joka näkee ruumiinsa **pääomana** ja **sijoituskohteena**, jota on **myytävä** ja **markkinoitava** (Lahikainen & Harni 2016).

Yksilöt uusliberalismissa “yrityksiä”.

Yksilön “tarpeellisuus” mitataan tuotetun **hyödyn** mukaan.

Toimijuus uusliberalistisessa yhteiskunnassa

Epifenomenalismi, “näennäinen vaikutusvalta”

— — —

Juuret mielenfilosofiassa (mm. Chalmers 1996)

- *Tieteen termipankki*: “tietoisuuden kausaalisen roolin puute fysikaalisessa systeemissä” (Roinila 2016)
- henkisen asian (*tietoisuus*) vaikutusvalta suhteessa fyysiseen (*maailma*) muuttuu **tehottomaksi**
- “Minä rikon lasin äänelläni!” vs ääniaallot → **tahdolla ei kausaalista vaikutusta**, vaan fysiikalla!

Pippinin (2008) tulkinnasta sovellettu:

- kun yksilö **sitoutuu** ja **samaistuu** yhteiskunnan päämääriin ja normeihin, **yksilön omat päämäärät ja tahto** ovat **kausalisesti näennäisiä**
- **yksilön omat valinnat** ja moraalinen harkinta **menettävät merkityksensä**, koska valtion tahto **korvaa** tai **ylittää** yksilön tahdon

Ajatus: onko *homo economicus* “epifenomenaalinen toimija”?

— — —

Onko uusliberalismissa tahdollamme kausaalista merkitystä? Entä toimijuudellamme?

Valinnanvapaus?

- hyödykkeet, koulutussuunnat, merkkivaatteet...

Lähtökohtaisesti **uusliberalismissa oma kohtalo on riippuvainen markkinoista** (Löppönen 2017); markkinat “objektiivisena tuomarina”.

Työmarkkina-arvon ja tietotaidon säilyttämisen tarve (suhdanteet, teknologinen kehitys, tekoäly...)

- **näennäisen kontrollin tunne**, esim. *self help* -kirjallisuus, tehokkuus vapaa-ajallakin...

Jonkinlaista toimijuutta ja vaikutusvaltaa siis on?

Ajatus: onko *homo economicus* “epifenomenaalinen toimija”?

— — —

Epifenomenalismi-argumenttia tukee se, yksilöiden tulee sovittaa intressinsä **ennalta määrättyyn kehikkoon**.

Uusliberalistisessa yhteiskunnassa **yksilöt ovat yrityksiä**: muuttaa suhtautumista työelämään, koulutukseen, sosiaalisiin suhteisiin...

- taiteesta kiinnostunut opiskelija...
- *homo economicus* haluaa maksimoida oman (= pääoman) hyötynsä...
- hakeudutaan ennemmin ns. “tuottavalle” tai “työllistävälle” alalle (vrt. finanssiala).

Yksilö ymmärtää **intressinsä** ja **olemisensa** taloudellisten tekijöiden kautta (Foucault 2008): pääoma pakottaa sivuuttamaan ns. *todellisia, sisäisiä* intressejä.

Yksilöiden tulee lisäksi syyttää itseään epäonnistumisistaan (esim. työttömyys, sairastuminen, tehottomuus...)

Ajatus: onko *homo economicus* “epifenomenaalinen toimija”?

— — —

Eli: yksilön valinnoilla ei ole väliä, koska järjestelmä sanelee...

Hegeliläinen argumentti uusliberalistista toimijuutta vastaan

Hegel: toimijuuden puute johtaa persoonan luovutukseen

— — —

Oikeusfilosofia (1820): ollakseen vapaa toimijan tulee muuttua persoonaksi, joka **omistaa itsensä ja intressinsä**

- Persoonan tulee **hallita itseään**, olla olemassa **itselleen**
- inhimillinen pääoma: persoonan “**sisäinen ominaisuus**”
- Hegelin mukaan yksilö voi **ulkoistaa hetkellisesti** itsensä ja intressinsä (esim. työnteko)
- **kokonaisvaltaisen ulkoistamisen seurauksena yksilö menettää vapautensa ja persoonansa**

Uusliberalismissa korostetaan **itsensä omistajuutta**

- järjestelmä (pääoma) kuitenkin sivuuttaa kiinnostuksen, joka kohdistuu ns. “tuottamattomiin” aloihin...
- pääoma ohjaa yksilön edistämään **omien intressien sijaan pääoman intressejä**
- kyse ei ole enää sisäisten ominaisuuksien rajoitetusta käytöstä, vaan **intressien ohjaamisesta** ja **persoonan valjastamisesta** järjestelmälle. **Uusliberalistisen järjestelmän toimija ei Hegelin kriteerein ole vapaa.**

Muita argumentteja

Oletus “objektiivisista” markkinalaeista on ongelmallinen. **Entä jos ne olisivatkin luonnollisia?**

Silti: yritysten toiminta voi **vääristää** markkinalakien “luonnollisuutta”.

- hinnat voivat pohjautua tuottajien **oletukseen** hyödykkeiden **arvosta** ja **kysynnästä**
- tuottajat voivat **tahallaan** jättää alentamatta hintoja (taloudellinen turvallisuus, voittojen maksimointi...)

Rationaaliset markkinatoimijat? Toimijoiden päätöksentekokykyyn vaikuttavat **kognitiiviset vinoumat**.

- **epämiellyttävän tiedon välttely** (esim. lääkärin vastaanotto)
- **informaatiovaje** (radium; asbesti; tupakka; muovi)
- **rutiinit**, tottumukset...
- **sosiaaliset normit** tai **sosiaalinen paine**
- periaatteet...

Lopuksi

Lopuksi

— — —

Uusliberalismia luonnehtivat siis “neljä pointtia”

- **Talouden näkymätön käsi,**
- **Luonnolliset, “objektiiviset” markkinalait,**
- **Hayekilainen talousfilosofia** sekä
- **Talouden autonomisuuden** (“hegemonian”) **maksimointi.**

Myös **rationaalinen markkinatoimijuus** ja **yksilönvapaus** ovat uusliberalismille tärkeitä periaatteita.

Lopuksi

— — —

Uusliberalismi nojaa **negatiivisiin vapauksiin** (vapautta *jostakin*).

- Pääoman ja luonnollisten markkinalakien luomaa järjestystä **ei tule kritisoida** tai **reflektoida**.
- Järjestelmään kohdistunutta epäilyä pidetään “takapajuisena” ja uusliberalistinen järjestelmä tulee vuorostaan “ottaa annettuna”.

Sosialistisessa ajattelussa yksilönvapautta taas lähestytään **positiivisten vapauksien** kautta (vapautta *johonkin*) (Räsänen 2007).

- Vapaalla toimijalla on mahdollisuus luoda itselleen **vaihtuva, muuttuva arvojärjestelmä** (Lagerspetz 1997).

Uusliberalistinen yhteiskunta = pääoman totalitarismi.

Kiitos!

Lähteet

- — —
- Agarwal, P. (2022). "Washington Consensus". *Intelligent Economist*, 2.2.2022.
- Blyth, M. (2017). *Talouskuri: Vaarallisen opin historia*. Vastapaino, Tampere.
- DeLissovoy, N. (2015). "Texas Education Review: Neoliberalism and the Contradictions of Freedom: Ideology, Subjectivity, and Critical Pedagogy". *Texas University Press*, 3(2), 44–54.
- Foucault, M. (2008). *The Birth of Biopolitics: Lectures at the College de France 1978- 1979*. Perilgrave McMillan.
- Hegel, G. W. F. (1994 [1820]). *Oikeusfilosofian pääpiirteet eli luonnonoikeuden ja valtiotieteen perusteet*. Kustannus Pohjoinen, Oulu.
- Lagerspetz, E. (1997). "Vapaat ja järkevät valinnat" teoksessa Niiniluoto, I. & Halonen, I. (toim.) *Järki*. Helsinki university Press, 283–296.
- Lahikainen, L. & Harni, E. (2016). "Yrittäjämäinen ruumis palvelutaloudessa" teoksessa Parviainen, J. & muut (toim.) *Ruumiillisuus ja työelämä: Työruumis jälkiteollisessa taloudessa*. Vastapaino, 26–39.
- Liaroutsou, A. (2019). "A Foucauldian approach to F. A. Hayek's connection of neoliberalism to classical liberalism". Leiden University, 3–37.
- Löppönen, P. (2017). *Vapauden Markkinat– Uusliberalismin kertomus*. Vastapaino.
- Mele, D. & González-Cantón, C. (2014). "The Homo Economicus Model". *ResearchGate*, 9–29.
- Norring, A. (2019). "Bretton Woodsin perintö – epätodennäköinen menestystarina". *Suomen Pankki*, 18.11.2019.
- Pippin, R. B. (2008). *Hegel's Practical Philosophy. Rational Agency as Ethical Life*. Cambridge University Press.
- Roinila, M. (2016). "Filosofia: epifenomenalismi". *Tieteen termipankki*. Viitattu 15.5.2026. URL = <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Filosofia:epifenomenalismi>.
- Räsänen, P. (2007). "Uusliberalismi ja lupaus vapaudesta". *Niin&näin*, 4/2007, 98–107.
- Räsänen, P. (2015). "Normative foundations of competitive markets and their relevance to democracy". *De Gruyter*, 1–21.
- Sayer, A. (2004). "Moraalitalous ja poliittinen talous" teoksessa *Moraalitalous*. Vastapaino, 23–52.
- Zak, Paul J. (2010). *Moral Markets: The Critical Role of Values in the Economy*. Princeton University Press.